

Portretmedaillon van koningin Elizabeth I van Engeland

Ca. 1585, maker(s) onbekend

Zeeuws Museum, Koninklijk
Zeeuwsch Genootschap der
Wetenschappen
Middelburg

Waterverf op vellum; zetting: goud, bergkristal; H 6 cm, B 4,4 cm, D 0,45 cm

Achterzijde: geen merken; inscriptie: *La Serenissime/Roine d'angleterre/Elizabeth a envoie ce/sien pourtraict a monsr/de manmaker tresorier/general de Seelande par/les amins de monsr le/comte de Licester*

Collectie Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr. G 03-003

Herkomst: Lane Fine Art Limited, Londen.

HISTORIE

Voor het ontwarren van de raadsels waarvoor dit portretmedaillon ons stelt, is het nodig de geschiedenis van de Nederlanden in het laatste kwart van de 16de eeuw nader te bekijken. De vroege jaren van de Opstand en de rol van Zeeland daarin zijn voor velen onbekend terrein. In de strijd tegen de Spanjaarden waren de Zeeuwse eilanden van groot strategisch belang. Zeggenschap over de Scheldemonding en de daarmee gepaard gaande controle over het scheepvaartverkeer van en naar Antwerpen werd door alle partijen van cruciaal belang geacht. Om die reden steunde de Engelse koningin de opstandelingen vanaf de beginjaren in het geheim en liet zij in de zomer van 1585 de neutrale houding, die zij tot dan formeel had aangenomen, zelfs varen.

Met de Engelse vorstin waren de Staten Generaal, die in deze jaren krampachtig op zoek waren naar een nieuwe vorst, op dat moment reeds geruime tijd in onderhandeling over een eventuele soevereiniteit. Na het afzweren van Philips II hadden de Staten Generaal de Franse hertog van Anjou als staatshoofd aangesteld. De alliantie met deze met veel pracht en praal in 1582 binnengehaalde prins was echter geen succes; een jaar later ging Anjou gefrustreerd terug naar Frankrijk. Zijn voortijdig overlijden in 1584 opende de mogelijkheid om alsnog de eigenlijk vanaf het eerste uur gewenste nieuwe vorst, Willem van Oranje, te benaderen. De moord door Balthasar Gerards op de Vader des Vaderlands maakte aan deze droom echter een eind. Hoewel Elizabeth niet bereid bleek om zelf de soevereiniteit over de Nederlanden te aanvaarden, baarden de oorlogshandelingen en met name de verovering van Antwerpen door de Spaanse troepen haar dusdanige zorgen, dat zij in augustus 1585 met de Staten Generaal het Verdrag van Nonsuch sloot. Naast het verlenen van financiële en militaire steun, beloofde zij haar vertrouwen Robert Dudley, graaf van Leicester, naar de Nederlanden te sturen om de oprukkende Spanjaarden een halt toe te roepen. Als borg voor de te maken kosten werden Vlissingen, Den Briel en fort Rammekens aan de Engelsen in onderpand gegeven.

Op 18 juni 2002 werd een heel bijzonder portretmedaillon op de veiling bij Christie's Amsterdam aangeboden. Het ging om een klein, in goud en bergkristal gevat portretminiatur van koningin Elizabeth I van Engeland, dat volgens de inscriptie op de achterzijde door de graaf van Leicester namens zijn vorstin aan de thesaurier-generaal van Zeeland, Adriaan Manmaker, was overhandigd. Het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen deed op verzoek van het Zeeuws Museum een poging dit laat-16de-eeuwse medaillon te verwerven, maar moest tijdens de veiling vanwege de zeer hoog oplopende prijs helaas afhaken. Ruim een jaar later bleek het alsnog mogelijk om met steun van de Vereniging Rembrandt, de Provincie Zeeland, het Prins Bernhard Cultuurfonds Zeeland, het VSBfonds afdeling Zeeland en het K.F. Heinfonds het medaillon aan te kopen.

Tussen Engeland en Zeeland bestond gedurende het grootste deel van de 16de eeuw een intensieve handelsrelatie. De oorlogshandelingen hadden de goede verstandhoudingen echter geschaad. Vooral in de zomer van 1576 escaleerden de problemen.¹ Steeds vaker werden Engelse schepen op zee aangehouden en op vijandelijke waren doorzocht. Ook weerhielden Vlissingse kapers Engelse schepen ervan de Schelde op te varen en namen zij volgeladen schepen afkomstig uit Antwerpen buit. Als represaillemaatregel legden de Engelsen een aantal Zeeuwse schepen aan de ketting. De zaak liep dermate uit de hand dat de Engelse Merchant Adventurers hun vorstin benaderden met het verzoek een oplossing te bewerkstelligen. Contacten tussen Elizabeth en Oranje leidden ertoe dat de problemen tussen de Engelsen en de Zeeuwen naar beider tevredenheid werden opgelost. Bij de afwikkeling hiervan zal evenals bij de regeling rond de pandsteden de thesaurier-generaal van Zeeland, Adriaan Manmaker, die als een moderne minister van financiën optrad, zonder enige twijfel nauw betrokken zijn geweest.

TRESORIER MANMAKER

Adriaan Manmaker, wiens geboortedatum en -plaats niet bekend zijn, woonde rond het midden van de 16de eeuw in Antwerpen, waar hij tot de welgestelde koopmansstand behoorde.² Bij de komst van Alva in 1567 was hij op handelsreis naar Rusland. Daarvandaan keerde hij vermoedelijk niet naar Antwerpen terug. Zijn goederen werden op last van Alva in beslag genomen en Manmaker werd, evenals zijn eerste echtgenote, Catherina van Marselaer, uit Antwerpen verbannen. Vanaf dat moment schaarde hij zich openlijk aan de zijde van Oranje. In de zomer van 1572 zamelde hij in Dordrecht goud en zilver in voor de financiering van de oorlog, in het voorjaar van 1573 werd hij *tresorier van Oranje* genoemd. Zijn steun aan Oranje leidde ertoe dat deze hem op 20 oktober 1573 tot *tresorier van de oorlog voor Zeeland* benoemde, een functie die hij – in later jaren onder de titel *tresorier-generaal van Zeeland* – tot zijn dood in 1590 bleef bekleden.

Aan deze man overhandigde de graaf van Leicester het portretminiatuur van zijn vorstin (getuige de inscriptie op de achterzijde van het kostbare kleinood). Een diplomatiek geschenk als dank voor bewezen diensten, bedoeld om een belangrijk politicus gunstig te stemmen en aan de Engelse vorstin te binden. Het sieraad was bedoeld om te dragen, gespeld op mouw of borst dan wel hangend aan een ketting. In Engeland werden vooral tussen 1580 en 1600 door Elizabeth I veel van dergelijke kleinodiën aan gunstelingen geschonken. Op het vasteland van Europa kwam slechts een enkeling voor een dergelijk vorstelijk blijik van waardering in aanmerking. Afgezien van mogelijke huwelijkskandidaten die zich op deze wijze een beeld van hun toekomstige bruid konden vormen, zijn alleen de schenking van een portretminiatuur aan Frederik II van Denemarken (1583) en aan de keurvorst van de Palts (1587) bekend.³ In de Nederlanden heeft mogelijk ook Philips van Hohenlohe, schoonzoon van Willem van

Oranje, een portretminiatuur ontvangen: in de zomer van 1586 adviseerde de graaf van Leicester zijn vorstin om Van Hohenlohe te vereren met haar *picture on a tablett*.⁴

DINER

Het moment waarop het medaillon aan Manmaker overhandigd werd, zal met zorg gekozen zijn. Gezien het feit dat Manmaker het volgens de inscriptie uit handen van de graaf van Leicester ontving, doen zich slechts enkele mogelijkheden voor. In de eerste plaats in 1582, toen Leicester de hertog van Anjou op zijn reis vanuit Engeland naar de Nederlanden begeleidde en diens inhuldiging in Antwerpen bijwoonde. Dit lijkt echter geen opportuun moment voor een diplomatiek geschenk van de Engelse vorstin aan een Zeeuwse hoogwaardigheidsbekleeder. Waarschijnlijker is een plechtige overhandiging tijdens de feestelijkheden rond de intocht van Leicester in de

Robert Dudley, graaf van Leicester
H. Goltzius, 1586. Kopergravure (ontwerp), 65 x 60 mm
MIDDELBURG, ZEEUWS ARCHIEF

Nederlanden in december 1585.⁵ Leicester bereikte op 20 december 1585 met een vloot van vijftig schepen de haven van Vlissingen en begaf zich een dag later naar Middelburg, waar hij aan het eind van de middag arriveerde. Via de versierde Dampoort liep het gezelschap door een erehaag van schutters en begeleid met trommels en trompetten naar de Abdij, waar Leicester zeven dagen zou logeren.

Op Kerstavond boden de stad Middelburg en de Staten van Zeeland Leicester en zijn gevolg een diner aan.⁶ In het stadhuis genoten de heren van overvloedige hoeveelheden

Aankomst van de graaf van Leicester in Vlissingen in december 1585
S. Fokke, z.j. Kopergravure, 164 x 202 mm
MIDDELBURG, ZEEUWS ARCHIEF

wijn en vele gangen met gekookt en gebraden vlees. Het hoogtepunt van dit feestmaal, dat maar liefst 445 ponden vlaams (een pond vlaams is gelijk aan zes Hollandse guldens) kostte, was de suikerdecoratie tijdens de laatste gang: een van suiker gemaakt kasteel op een rots van paarlemoer, waarover zilveren stromen liepen. Op deze rots lagen vogels, vissen en andere dieren, gewond, gedood of naar adem happend met de blik hoopvol omhoog gericht op een schone maagd die haar armen naar hen uitstreckte. Zonder twijfel een allegorie op koningin Elizabeth als redster van de Nederlanden. De buitenlandse gasten zullen ook op hun beurt de nodige gulle gebaren naar hun gastheren hebben gemaakt. Mogelijk werd het portretmedaillon bij deze gelegenheid aan Adriaan Manmaker overhandigd. Aannemelijker is echter dat dit een dag later gebeurde, toen Leicester de Staten van Zeeland in de Abdij ontving.

Tijdens de jaren dat Leicester in de Nederlanden verbleef, heeft hij overigens vele malen contact met Manmaker gehad en er zullen zich diverse situaties hebben voorgedaan om het medaillon te overhandigen. Het juiste moment staat dus geenszins vast, al lijken de kerstdagen van 1585 het meest waarschijnlijk. Hoewel Elizabeth de soevereiniteit over de Nederlanden uitdrukkelijk niet wenste te aanvaarden, zal haar er juist in die dagen veel aan gelegen zijn geweest de banden met een aantal prominente politieke persoonlijkheden in de Nederlanden nader aan te halen.

Welke kunstenaars zij met de vervaardiging van dit miniatuur belaste, is niet bekend. Miniatuur noch omhulsel is gesigneerd. De losse, tekenachtige schildertrant waarin het portret vervaardigd is, lijkt eerder op een Vlaamse dan een Engelse kunstenaar te wijzen. Nader onderzoek zal hierover wellicht uitsluitsel kunnen bieden. Vast staat in elk geval dat dit vorstelijk geschenk een uniek kleinood is. Het zal in het hernieuwde Zeeuws Museum een vaste plaats krijgen in de wandtapijtenzaal, waar het tezamen met de tapijten uit de Statenzaal een belangrijke periode uit de Zeeuwse geschiedenis nader zal belichten. ♦

Katie Heyning

Noten

1. R. Holinshed, *Chronicles of England, Scotland and Ireland*, Londen 1807/1808 (New York 1965), dl. IV, pp. 330, 331.
2. De gegevens over Adriaan Manmaker werden ter beschikking gesteld door de conservator handschriften van het Zeeuws Genootschap, mr. W. Dirksen.
3. R. Strong, *Gloriana. The portraits of Queen Elizabeth I*, Londen 1987.
4. *Correspondentie van Robert Dudley, graaf van Leycester en andere documenten betreffende zijn gouvernement-generaal in de Nederlanden 1585-1588*, 3 dln., Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht), 3de serie nrs. 56, 57 en 58, Utrecht 1931.
5. Holinshed, *op. cit.* (noot 1) dl. IV, pp. 640 e.v.; R.C. Strong en J.A. van Dorsten, *Leicester's Triumph*, Leiden/Londen 1964.
6. H.M. Kesteloo, 'De stadsrekeningen van Middelburg IV van 1550-1600', in: *Archief Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* 1891, p. 138.